

MEDIĀCIJAS INSTITŪTA JĒDZIENS UN TIESISKAIS RAKSTUROJUMS THE CONCEPT AND LEGAL CHARACTERISTICS OF THE INSTITUTE OF MEDIATION

Ivo Burmeisters Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, ib18072@edu.rta.lv, Rēzekne, Latvija
Zinātniskā vadītāja Mg.iur. **Inguna Tabore**

Abstract. *Mediation is one of the alternative dispute resolution methods. In recent years, mediation as an institute has developed very rapidly. Resolving disputes through alternative methods can be much faster, more efficient and the end result is satisfactory to both parties. Disputes as such have existed since the beginning of humanity. Therefore, in today's world, this type of alternative dispute resolution needs to be developed in order to deal more successfully and effectively with the relations of modern society. Nowadays, there is an increasing development of society and technology, as a result of which mediation as a legal institution will develop more and more rapidly. In Latvia, mediation is regulated by the Mediation Law. The regulation of Latvian legislation must be developed so that mediation as an institute can also develop.*

Keywords: *alternative method, concept, history, mediation, mediator.*

Ievads

Mūsdienās mediācija kļūst par aizvien aktuālāku institūtu un aizvien vairāk personas izmanto šo alternatīvo strīdu risināšanas veidu, lai ietaupītu laika resursu un finansiālos līdzekļus, kā arī efektīvāk atrisinātu strīdus. Mediācija nav iespējama bez mediatora. Mediācija ir attīstījusies jau kopš seniem laikiem, kad Senajā Romā tika risināti strīdi, kā arī Senajā Ķīnā Konfūcija mācības ietekmē. Ejojot laikam uz priekšu, šis institūts ir attīstījies un 20. gadsimta 20 gados ir ieguvis mūsdienu izpratni sabiedrībā. Vairākās pasaules valstīs (piemēram, ASV), kā arī Eiropas Savienības valstīs notiek aktīva strīdus risināšana izmantojot šo alternatīvo strīdu risināšanas metodi. Aizvien vairāk, izmantojot mediāciju, ir iespējams atklāt regulējumu nepilnības. Tomēr rodas jautājums kā pareizi notiek šī institūta darbība un kā izplatās informācija par šī institūta pielietojumu Latvijas praksē. Latvijā, lielākoties mediācijas institūta darbību nosaka „Mediācijas likums”. Svarīgs jautājums ir par to, vai mediācija notiek efektīvi un normatīvo aktu prasībām, kā arī netiek pārkāpti šī institūta pamatprincipi. Mediācija ir brīvprātīgas sadarbības process, kurā puses cenšas panākt savstarpēji pieņemamu vienošanos savu domstarpību atrisināšanai ar mediatora starpniecību.

Darba **mērķis** ir analizēt mediācijas institūta jēdzienu un tā tiesisko raksturojumu, konstatēt nepilnības un problēmas normatīvo aktu regulējumā un rast risinājumus.

Pētījumā tika izvirzīti uzdevumi:

- 1) analizēt mediācijas jēdzienu;
- 2) izpētīt mediācijas idejas vēsturisko attīstību;
- 3) izpētīt mediācijas pamatprincipus;
- 4) konstatēt nepilnības mediācijas institūta normatīvajā regulējumā un rast tā risinājumu.

Pētījuma laikā autors izmantoja dažādas pētījuma metodes: semantiskā, gramatiskā, sistēmiskā, analītiskā, vēsturiskā, teleoloģiskā, salīdzinošā, teorētiskā metode.

Par darba bāzi tika izvēlēta literatūra latviešu valodā, gan svešvalodā, gan juridiskās prakses materiāli, gan normatīvie akti.

1. Mediācijas institūta idejas vēsturiskā attīstība

Mediācijas institūts Latvijas tiesību sistēmā ir parādījies pavisam nesen. Vārds „mediation” ir cēlies no latīņu valodas un tulkojumā nozīmē starpniecība (*Trossen, 2010*). Tomēr pasaulē mediācija ir zināma jau kopš Seniem laikiem. Piemēram, Japānā, Ķīnā un Āfrikā strīdus risināja cilšu vecākie. Mūsdienu mediācijas prakse sākās Amerikas Savienotajās Valstīs 20. gadsimta 20. gados, kad ķīniešu izcelsmes imigranti ASV ieviesa mediācijas sistēmas savās kopienās (*Ose, 2021*).

Mediācija Tuvajos Austrumos pastāvēja pirms simtiem gadu. Arābu/islāma tradīcijās ir ļoti iesakņojies jēdziens, ka strīda izšķiršanai jāpieņem lēmums neitrālai un objektīvai trešajai pusei. Turklāt Tuvo Austrumu *sulh* (apmetnes) un *musalaha* (samierināšanās) rituāli ir konfliktu mazināšanas veidi, kas ir raksturīgi šim reģionam. *Sulh* ir līguma veids,

kas ir juridiski saistošs gan personas, gan kopienas līmenī. *Sulh* rezultātā tiek iegūti divu veidu rezultāti: kopējais *sulh* un daļējs vai nosacījums. Pirmais izbeidz visu veidu konfliktus starp abām pusēm, bet otrais izbeidz konfliktu starp abām pusēm saskaņā ar nosacījumiem, par kuriem panākta vienošanās izlīguma procesā. *Sulh* rituālais process parasti beidzas ar publisku izlīguma ceremoniju. Aizvien mūsdienās *sulh* un *musalaha* rituāli tiek izmantoti Libānas lauku apvidos (*Fatahi, 2018*). Prakse arī attīstījās Senajā Grieķijā (kas pazina bezlaulības mediatoru kā *proxenetas*) un Romas civilizācijā (Romas tiesību akti, sākot ar Justiniāna kodeksu). Romieši mediatorus sauca dažādi - *internuncius, medium, intercessor, philanthropus, interpolator, conciliator, interlocutor, interpres*, kā arī *mediator* (*Thomas, 2010*). Senās Ķīnas sabiedrībā mediācijas iedīgļus var redzēt Konfūcija mācībā. Konfūcijs bija filozofs, kurš ticēja, ka cieņa viens pret otru mazina likuma pārkumu un ar to saistītos konfliktus. Filozofs ieteica, ka labākais risinājums konfliktiem esot ētisks samierinājums. Tomēr Konfūcijs uzstāja, lai puses, kas nepiekrīt, labprātīgi piekrīt šim izlīgumam. Tad starpnieki satiktos ar abām pusēm atsevišķi un runātu ar tām. Pateicoties Konfūcija dziļajai ietekmei uz Ķīnas kultūru, starpniecība kļuva par vadošo veidu, kā atrisināt strīdus Ķīnā tūkstošiem gadu (*Vinther & Reynolds, 2021*). Tādējādi ir secināms, ka Senajos laikos mediāciju izmantoja ļoti bieži kā strīdus risināšanas veidu.

Viduslaikos garīdznieki bija starpnieki starp noziedzniekiem, kuriem bija dota svētnīca, un varas iestādēm (*Focusmediation, 2017*). Piemēram, par vienu no galvenajiem garīgajiem pīlāriem, tā laika kanonisko tiesību strīdu starpniecības pīlāriem, tiek uzskatīta Sv. Mateja evaņģēlijā noteiktā procedūra. Procedūra paredz, ka potenciālā strīda pusēm vispirms ir jāmeģina atrisināt šo jautājumu sarunās savā starpā. Ja viņiem neizdodas, tad viņiem ir atļauts izmantot starpniecību (*Aliyev, 2020*). Var teikt, ka baznīcas tiesībās par mediatoru var uzskatīt priesteri, kam ir spēja pārliecināt un izšķirt strīdus pareizi. Krievijas teritorijā mediācijas institūts sāka veidoties no 14. gadsimta beigām. Atsauces uz strīdu risināšanu miermīlīgā līguma ceļā ir atrodamas Novgorodas bērza mizas hartā, 1397. gada Pleskavas tiesu hartā, 1497. gada Ivana III tiesu kodeksā (*Пятый арбитражный апелляционный суд, 2020*).

Mediāciju izmantoja ASV darba nemieros, kas notika 19.-20. gadsimtā. Strādnieku arodbiedrības pieprasīja lielākas algas un labākus darba apstākļus. Viens no rezultātiem bija darba koplīguma slēgšanu attīstība, par galveno izvirzot mediācijas procesu (*Saul, 2012*). Ķīniešu izcelsmes migranti ieceļojot ASV 20 gadsimta 20 divdesmitajos gados attīstīja mediācijas sistēmu savās sabiedrībās, arī ebreju kopiena Ņujorkā sāka izmantot mediāciju, ko lietoja vēlāk laulības šķiršanās, ģimenes un citu strīdu gadījumos (*Bolis & Gereiša, 2015*).

Tādējādi ir secināms, ka mediācijas institūts ir pazīstams jau kopš senajiem laikiem. Tomēr, attīstoties pasaules uzskatiem un sabiedrībai ir attīstīties arī šis institūts. Senajos laikos, it īpaši Ķīnā mediācija bija pamats strīdu izšķiršanai. Viduslaikos mediācijas institūts vairāk saistījās ar baznīcu, jo mediatori lielākoties bija priesteri. Jaunajos laikos aizvien vairāk uzmanības tika pievērsts mediācijai un sāk uzskatīt kā alternatīvu strīdus risināšanas veidu un sāk to attīstīt. Nākotnē iespējams šis institūts attīstīsies vēl vairāk, jo pirmkārt, attīstās tehnoloģijas un pilnīgi iespējams arī tehnoloģijas varēs atvieglot mediācijas procesu kā tādu. Otrkārt, ir zināms cik dārgas ir tiesvedības un šāda institūta izmantošana ļauj iekonomēt līdzekļus. Treškārt, gadu laikā arī attīstās cilvēku inteliģence un prāts, kā rezultātā iespējams, ka nākotnē sabiedrības aizvien vairāk izmantos šo alternatīvo strīds risināšanas metodi, kas ļautu jebkuru civiltiesisko strīdu atrisināt miermīlīgā ceļā bez tiesas iejaukšanās.

2. Mediācijas jēdziens

Mediācijas likuma pirmā panta 1. punktā noteikts, ka mediācija ir brīvprātīgas sadarbības process, kurā puses cenšas panākt savstarpēji pieņemamu vienošanos savu domstarpību atrisināšanai ar mediatora starpniecību (*Mediācijas likums, 2014*). Lielākā nozīme mediācijas regulējuma izveidē ir Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvai 2008/52/EK par konkrētiem mediācijas aspektiem civillietās un komerclietās. Šajā direktīvā ir ietverts, ka mediācija ir strukturēts process, neatkarīgi no tā, kā tas būtu nosaukts vai minēts, kurā divas puses vai vairāki strīdā iesaistītie paši brīvprātīgi cenšas vienoties par izlīgumu ar mediatora palīdzību. Šo procesu var sākt strīdā iesaistītās puses vai arī to var ieteikt vai noteikt tiesa, vai arī tas ir paredzēts dalībvalsts tiesību aktos (*Par konkrētiem mediācijas aspektiem civillietās un komerclietās, 2008*). Tomēr skatoties plašākā nozīmē mediācija ir pārrunu process jebkurā tiesību jomā neitrālas un objektīvas trešās personas klātbūtnē, kura nepieņem pusēm saistošu lēmumu, ievērojot konfidencialitātes un mediatora neitralitātes un objektivitātes principu (*Rone, 2021*). Administratīvajās, krimināltiesībās šo institūtu sauc par izlīgumu, bet autortiesībās - vidutāja institūtu, tomēr tam katram ir savas atšķirības, saistībā ar mediācijas institūtu, kas ir noteikts Mediācijas likumā.

Vācijas normatīvajos aktos mediācija tiek apzīmēta kā konfidenciālu un strukturētu procesu, kurā puses brīvprātīgi un autonomi cenšas panākt labvēlīgu konflikta atrisinājumu ar viena vai vairāku mediatoru palīdzību (*Mediation Act, 2012*).

Jēdziena definīcijā, ko piedāvā Mediācijas likums, uzmanība sākotnēji ir jāpievērš brīvprātībai. Mediācijas

process nav tiesisks, ja tas nav brīvprātīgs. Var teikt, ka brīvprātīgs process ir tāds, ko veic pēc paša gribas, ierosmes. Tādējādi mediāciju puses nevar veikt, ja to pašas negrib. Ja tā notiek, tad tas neatbilst ne mediācijas jēdziena definīcijai, ne mediācijas pamatprincipiem.

Tādējādi ir secināms, ka Eiropas Parlamenta direktīvā ir noteikts daudz plašāks mediācijas jēdziena skaidrojums. Autoraprāt ir nepieciešams paplašināt Mediācijas likumā ietvertot mediācijas jēdzienu. Autoraprāt definīcija varētu būt, ka „*Mediācija ir brīvprātīgas un strukturētas sadarbības process, kurā iesaistītās puses brīvprātīgi cenšas panākt savstarpēji pieņemamu alternatīvu vienošanos domstarpību atrisināšanai ar mediatora starpniecību*”. Šādā definīcijā tiktu vairāk uzsvērts tieši uz brīvprātību, mediāciju strukturizētību un alternatīvu, ko puses meklē sava strīda risināšanā. Kā zināms mediācija ir alternatīvais strīdu risināšanas veids un iekļaujot mediācijas definīcijā „alternatīvs”, tiktu uzsvērtā šī institūta alternatīvā izmantošana un pielietojumu.

3. Mediācijas pamatprincipi

Mediācijas pamatprincipi izriet no likumā ietvertā jēdziena skaidrojuma, kā arī tie ir uzskaitīti Mediācijas likumā. Tie ir brīvprātība, konfidencialitāte, pušu vienlīdzība un sadarbība, kā arī mediatora neitralitāte un objektivitāte (*Mediācijas likums, 2014*).

Saistībā ar brīvprātību, Civilprocesa likumā ir noteikts, ka visi civiltiesiskie strīdi ir pakļauti tiesai, ja likumā nav noteikts citādi. Tas neatņemot pusēm tiesības, savstarpēji vienojoties, griezties strīda izšķiršanai šķīrējtiesā vai izmantot mediāciju. Tāpat arī pie pušu tiesībām ir paredzētas griezties mediācijā (*Civilprocesa likums, 1998*). Mediācijas pamatiezīme ir tāda, ka pusēm ir iespēja un tiesības kontrolēt ne tikai panāktās vienošanās saturu, bet arī šīs vienošanās panākšanas un izstrādāšanas kārtību. Šī iezīme padara mediāciju par īpašu institūciju starp dažādām strīdu izšķiršanas metodēm (*Kronis, 2013*).

Konfidencialitāte mediācijā ir tikpat svarīgs princips kā pārējie mediācijas pamatprincipi. Lai mediācijas process būtu veiksmīgs, tad ir jābūt diviem soļiem - mediācijas dalībniekiem jāuzticās mediatoram un mediācijas dalībniekiem ir jābūt pārliecinātiem par mediācijas konfidencialitāti (*Rone, 2021*). Šajā gadījumā mediators nedrīkst izpaust nevienai trešajai persona informāciju, ko saņēmis mediācijas procesā.

Mediācijas procesa veiksmīgai virzībai ir jāpastāv vienlīdzībai un sadarbībai. Pusēm mediācijā ir vienādas iespējas un tiesības, kā arī puses pieņem lēmumus sadarbojoties (*Mediācijas likums, 2014*). Latvijas Republikas Satversmē ir noteikts, ka visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas (*Latvijas Republikas Satversme, 1922*). Tādējādi mediācijas procesā ir jāievēro vienlīdzība, lai pusēm nerastos diskriminācija un lēmums, kas būtu mediācijas gala rezultāts ir tiesīgs un taisnīgs.

Kā pēdējais no mediācijas pamatprincipiem ir neitralitāte un objektivitāte. Mediatora attieksme pret pusēm ir neitrāla. Viņš ļauj pusēm pašām panākt savstarpēji pieņemamu vienošanos. Mediators nav personiski ieinteresēts mediācijas rezultātā. Mediatoram ir pienākums paziņot pusēm visus apstākļus, kas var ietekmēt viņa neitralitāti vai objektivitāti, kā arī mediators ir tiesīgs uzsākt vai arī turpināt jau iesāktu mediāciju, ja puses tam piekrīt (*Mediācijas likums, 2014*).

No mediatora viedokļa, pusēm ir pilnīgi vienādas tiesības, pienākumi, piekļuve resursiem, informācijai, mediatora laikam. Vērā netiek ņemti nedz reliģiskie, nedz vecuma vai dzimuma, vai jebkuri citi aizspriedumi, kas pastāv katrā sabiedrībā (*Gereiša & Kalniņa, 2019*). Mediatoru ētikas kodeksā ir noteikts, ka mediators nedrīkst darboties vai, ja ir sācis darboties, turpināt darboties, iekams nav atklājis pusēm jebkurus apstākļus, kas varētu vai par kuriem varētu šķist, ka tie varētu ietekmēt viņa neatkarību vai radīt interešu konfliktu (*Biedrība „Mediācijas padome”, 2013*).

Tādējādi neitralitāte un objektivitāte ir viens no svarīgākajiem mediatora principiem. Mediācijas likums ir galvenais no Latvijas Republikas normatīvajiem aktiem, kas regulē mediāciju, tādējādi būtu nepieciešams grozīt mediatora jēdzienu, kur tiktu nostiprināti šie pamatprincipi. Autors uzskata, ka pareizāks mediatora jēdziens būtu: „*mediators – neitrāla un objektīva pušu brīvi izraudzīta fiziskā persona, kura ir piekritusi vadīt mediāciju*”. Tādējādi tiktu aizvien vairāk uzsvērts uz mediatora neitralitāti un objektivitāti.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Mediācijas institūts ir pazīstams jau kopš Senajiem laikiem. Tomēr, attīstoties pasaules uzskatiem un sabiedrībai ir attīstījies arī šis institūts. Mūsdienās aizvien vairāk uzmanības tika pievērsts mediācijai un sāk uzskatīt kā alternatīvu strīdus risināšanas veidu un sāk to attīstīt aizvien straujāk. Nākotnē iespējams šis institūts attīstīsies vēl vairāk, jo pasaulē vērojama tehnoloģiju attīstība un personām ir iespējams ieekonomēt līdzekļus strīda izšķiršanas gadījumam.
2. Mediācijas jēdziens nav konkrēti formulēts Latvijas tiesību normatīvajos aktos, tādējādi personām var rasties

nepareiza mediācijas jēdziena izpratne. Autors iesaka, grozīt un papildināt Mediācijas likuma 1. pantu un izteikt šādā redakcijā: „Mediācija ir brīvprātīgas un strukturētas sadarbības process, kurā iesaistītās puses brīvprātīgi cenšas panākt savstarpēji pieņemamu alternatīvu vienošanos domstarpību atrisināšanai ar mediatora starpniecību”.

3. Mediatora dalība mediācijas procesā ir ļoti svarīga. Mediators ir neitrāla persona, kura palīdz izšķirt strīdu. Mediācijas likumā būtu jāgroza mediatora jēdziens, kurā skaidri tiktu uzsvērtā tā neitralitāte un objektivitāte, kas ir viens no galvenajiem pamatprincipiem mediācijā. Autors iesaka grozīt Mediācijas likuma 1. pantu un izteikt šādā redakcijā: „Mediators – neitrāla un objektīva pušu brīvi izraudzīta fiziskā persona, kura ir piekritusi vadīt mediāciju”.

Izmantotie avoti un literatūra

1. *Civilprocesa likums*. (14.09.1998). Latvijas Republikas likums, red. uz 23.12.2021. <https://likumi.lv/ta/id/50500-civilprocesa-likums>
2. *Latvijas Republikas Satversme*. (15.02.1922). Latvijas Republikas likums, red. uz 16.10.2018. <https://likumi.lv/ta/id/266615-mediācijas-likums>
3. *Mediation Act* (21.07.2012). Law of the Federal Republic of Germany. https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_mediationsg/englisch_mediationsg.html
4. *Mediācijas likums* (22.05.2014). Latvijas Republikas likums, red. uz 01.01.2020. <https://likumi.lv/ta/id/266615-mediācijas-likums>
5. *Par konkrētiem mediācijas aspektiem civillietās un komercietās*. (21.05.2008). Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2008/52/EK. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/52/oj/?locale=LV>
6. Aliyev, R. R. (2020). *History of Dispute Mediation and Evolution of Church Dispute Mediation*. https://www.academia.edu/44711937/History_of_Dispute_Mediation_and_Evolution_of_Church_Dispute_Mediation
7. Biedrība „Mediācijas padome” (2013). *Mediatoru ētikas kodekss*. http://www.mediacija.lv/?download=2013_10_14_Mediatoru_Etikas_Kodekss.pdf
8. Bolis, J., & Gereiša, Z. (2015). *Mediācija un sarunas*. Juridiskā koledža.
9. Fatahi, N. (2018). *The History of Mediation in the Middle East and Its Prospects for the Future*. <http://mediationblog.kluwerarbitration.com/2018/01/23/history-mediation-middle-east-prospects-future/>
10. Focusmediation (04.04.2017). *History A brief history of mediation*. <https://focus-mediation.co.uk/2017/04/04/a-brief-history-of-mediation/>
11. Gereiša, S. Z., & Kalniņa, D. (2019). Mediatora izaicinājumi. *Mediācijas Aktuālie Problēmjaudājumi un Nākotnes Perspektīvas*, 248-255. <https://doi.org/10.22364/iscful.7.21>
12. Kronis, I. (2013). Mediācijas loma strīdu izšķiršanas sistēmā mūsdienu Latvijas sabiedrībā. *Politiskās, Ekonomiskās, Sociālās un Tiesiskās Sistēmas Transformācijas Latvijā un Pasaulē*, 425. https://www.rsu.lv/sites/default/files/imce/Zin%C4%81tnes%20departaments/VIII%20sekcija/mediācijas_loma.pdf
13. Ose, D. (12.07.2021). *Alternatīvie strīdus risināšanas mehānismi*. <https://enciklopedija.lv/skirklis/4253>
14. Rone, D. (2021). Konfidencialitātes princips mediācijā un tā izņēmumi. *Tiesības un Tiesiskā Vide Mainīgos Apstākļos*, 397-407. <https://doi.org/10.22364/juzk.79.45>
15. Saul, A. (2012). The Legal and Cultural Roots of Mediation in the United States. *Opinio Juris in Comparatione*, 1/2012, 1-12. <https://rb.gy/mrj295>
16. Thomas (2010). *History of mediation*. http://en.wikimediacion.org/index.php?title=History_of_mediation
17. Trossen, A. (2010). Mediācija – par „mediācijas” jēdzienu Latvijā. http://www.mediacija.lv/?download=mediacija_lv.pdf
18. Vinther, J., Reynolds, T. T. (2021). *The History of Mediation and Why It Is Still in Use Today*. <https://www.mediate.com/articles/vinther-history.cfm>
19. *Пятый арбитражный апелляционный суд*. (2020). История медиации. https://5aas.arbitr.ru/process/history_mediac

Summary

It is necessary to develop the concept of mediation as in other European countries, such as Germany. Latvia needs to follow the experience of other countries in this field and development. Specifically, “Mediation is a process of voluntary and structured cooperation in which the parties voluntarily seek a mutually acceptable alternative agreement to resolve a dispute through a mediator”.

It is also necessary to improve the concept of mediator in legislation, as a result of which more emphasis would be placed on the basic principles of mediation. “A mediator is a neutral and objective physical person who has agreed to conduct the mediation.”

The institute of mediation has been known since ancient times. However, with the development of worldviews and society, this institute has also evolved. Nowadays, more and more attention is being paid to mediation and it is beginning to be considered as an alternative way of resolving disputes and is starting to develop more and more rapidly. In the future, this institute is likely to develop even more, as technology is advancing and it is possible for individuals to save money in case of dispute resolution.